

Kooliprobleemide taustategurid

Mare Leino

Klassikordamine ja õpingute katkestamine

Kooliprobleemide majanduslik taust

Kooliprobleemide rahvuslik taust

Sugupoole aspekt kooliprobleemides

Arutelu

Kooliprobleemide taustategurid

Mare Leino

Haridustase seondub nii tööhõive kui riskikäitumisega. Ja kuigi Eesti on noorte haridustaseme poolest Euroopa riikide hulgas esimeste seas, on siiski probleemiks haridustee liigvarane katkemine. 2008. a moodustasid (kuni) põhiharidusega 18–24-aastased noored, kes ei osale tase-mehariduses 14,4% vanuserühmast, 2000. a oli vastav näitaja Statistikaameti andmetel 16,9%. Ka koolikohustuse mittetäitmine on Eesti haridussüsteemis probleemiks. Käesolevas peatükis analüüsitakse kooliprobleemide mõningaid taustategureid. Peatüki esimeses osas antakse statistiline ülevaade klassikordamistest ning õpingute katkestamisest, teise teemana käsitletakse kooliprobleemide majanduslikku, kolmanda teemana rahvuslikku ja neljanda teemana sugupoole aspekti. Peatüki lõpuks tutvustatakse ka koolieiramise probleemile koolides leitud lahendusi.

I KLASSIKORDAMINE JA ÕPINGUTE KATKESTAMINE

Koolikohustuse täitmise tagamisega on Eestis olnud probleeme 1990-ndate algusest saadik (Leino & Männiste 1996). Aastatel 1992–1999 jättis ainuüksi 7.–9. klassi pooleli keskmiselt 700 noort aastas (Heinlo 2001: 24). Klassikordajate¹ hulk ulatus poiste osas 9%-ni, tüdrukute puhul oli vastav näitaja 5,5% (Ülevaade.. 2000: 23–25). Kindlasti mõjutas olukorda leibkondade majanduslik olukord, millele viitab fakt, et maakoolides oli linnaga võrreldes klassikordajaid ligi kaks korda enam (Heinlo 2001: 23). Eestis on süvenenud nii majanduslik kui hariduslik kihistumine, mis teineteist võimendavad (Rummo 2007: 47–48). Riigikontrolli 2007. a auditist koolikohustuse täitmise ja selle tagamise tulemuslikkuse kohta selgus, et kõige tõsisem probleem on 3. kooliastme (7.–9. kl) õpilastega, kelle hulgas ligi viiendikul on puudulikke veerandihindeid ja rohkem kui 7% õpilastest on puudulikke aastahin-

deid ning ligikaudu 2% õppureid (3100 õpilast) puudub koolist (ilma põhjendusega) enam kui 20% tundidest. Samas aruandes märgitakse veel, et igal aastal langeb põhikoolist välja ligi 1000 last ning vähemalt 1500 lapse kohta puudub info, miks nad pole ühegi kooli nimekirjas.

Seoses sündivuse vähenemisega (teatud aastakäikudel) võiks oletada, et koolides paraneb õppetöö individualiseerimine ning ülalmainitud negatiivsed arengud peatuvad. Üldhariduse päeva-õppevormis on õppurite arv vähenenud 214562-lt (aastal 1995) 141802-ni (aastal 2009). Üldhariduskoolide hulk on vähenenud 742-lt (aastal 1995) kuni 559-ni (aastal 2009). Vähenenud on ka klassikordajate ning koolieirajate osakaal, ja seda isegi probleemseimaks peetud vanuseastmes (vt tabel 1).

¹ Klassikordajate hulka kuuluvad Statistikaameti määratluses kohaselt (a) õppeaastal vastavat klassi kordavad õpilased (sh õpilane, kes tuli teisest koolist suvevaheajal, kuid eelmise kooli õppenõukogu otsusega jäeti klassikursust kordama), (b) õpilased, kes olid koolist varem lahkunud, kuid asusid samas koolis uuesti õppima klassikursust korrates ja (c) ka õpilased koolides, kus oli katsetega vastuvõtt ja kus need õpilased kordavad klassi kooli sisseastumise eesmärgil. (toim)

Tabel 1. Klassikordajate ja õpingute katkestajate osatähtsus üldhariduse päevaõppes

Näitaja	1995	2000	2006	2007	2008
Klassikordajad kokku	3,1%	2,9%	1,3%	1,4%	1,3%
Poiste osakaal klassikordajatest	74%	71%	62%	65%	62%
...6. klassis	79%	79%	82%	78%	76%
...8. klassis	73%	70%	70%	66%	65%
Õpingute katkestajad	0,8%	0,8%	0,6%	0,6%	0,5%

Allikas: Statistikaamet, autori arvutused

Klassikursust pidi Statistikaameti andmetel 2007/08. õppeaastal kordama 1879, 2006/07. õppeaastal 2233 ja 2005/06. õppeaastal 2149 põhikooli ja gümnaasiumi õpilast (ei sisalda pikendatud õpet). Õpingud katkestas üldhariduse päevaõppes 2005/06. õppeaastal 1032, 2006/07. õppeaastal 949 ja 2007/08. õppeaastal 674 õpilast (vt tabel 2). Õpingute poolelõpetajaid on juba algklassides, eriti suur on väljalangevus 8.–9. klassis, järgnevad 7. ja 10.

klass. 2008/09. õppeaastal jäeti Eesti hariduse infosüsteemi andmetel üldhariduse päevaõppes põhikooli alumisel astmel (1.–6. klassis) klassikursust kordama 476, põhikooli ülemisel astmel ehk 7.–9. klassis (sh pikendatud õpe) 785 ja 10.–12. klassis 260 õpilast ning koolist langes välja ehk õpingud katkestas 445 põhikooli ja gümnaasiumiastme päevaõppe õpilast. (toim).

Tabel 2. Õpingute katkestajad üldhariduse päevaõppes, 6–12. klass, 2006–2008.

Õppeaasta	Klassid kokku	6. klass	7. klass	8. klass	9. klass	10. klass	11. klass	12. klass
2005/06	1032	42	149	253	299	151	61	6
2006/07	949	45	122	201	312	128	48	7
2007/08	674	23	66	150	244	102	41	6

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

Põhjusi klassikordajate ning koolieirajate osatähtsuse vähenemisele võib olla mitmeid: õpilaste arvu vähenedes hoiavad koolid nn pearahast rohkem kinni; tasuta lõunasöök tõstab ühe osa laste jaoks kooli atraktiivsust tervikuna; majanduslangus paneb elu üle järele mõtlema noorematki põlvkonda, kes teadvustab elukutseliku rolli (ning hariduse osa selles); õpilaste arvu vähenedes saab tundides õppetööd paremini individualiseerida. Levimas on ka taktika suunata "probleemsed" õpilased (nt klassikordajad) just õhtu- ja kaugõppesse, kus õppetöö raamid pole nii jäigad, võimaldades õpilasel katkestamise asemel sobivamat õppeintensiivsust valida (Veldre 2007: 8).

Klassikordamise olukorda mõjutab ka seadusandlus. Näiteks määrus, mis kehtestas, et juba kursust kordamajäänud õpilast kolmandaks aastaks samasse klassi ei jäeta, muutis osade klassikordajate elu väga lihtsaks: kui juba „istud“, siis õpi või ära õpi, edasi viiakse ikka. Järgmine etapp oli klassikordamise kohta otsuste tegemise jätmine õppenõukogu ülesandeks. Varem jäi kolme

kahega õpilane igal juhul „istuma“ ja õppenõukogu toimus vaid otsuse vormistamine. Nüüd sai võimalikuks kasvõi seitsme kahega õpilast järgmise klassi edasi viia – õppenõukogu jätab õpilase klassikursust kordama vaid juhul, kui sellest ka realselt kasu on loota. Siinjuures võib oletada majandusliku surve (ehk pearaha kokkuhoiu) mõju. Ja veel vähendas istumajätmise võimalust hinde „3“ alumise piiri viimine 50%-lt 45%-le. Seega võib väita, et kuigi statistikale tuginedes on koolikohustuse täitmine paranenud, siis põhjuseks ei pruugi olla suurenenud õpihuvi ega pädevamad õpetajad, vaid mitmed muudki asjaolud.

Mõningatest soodsatest arengutest hoolimata on klassikordajaid ning koolieirajaid ikka liiga palju – õpilase enda ning tema perekonna jaoks tähendavad need sündmused ju ebaõnnestumise kogemust, mille rolli ei tohiks alahinnata. Koolikohustuse mittetäitmine seejuures mõjutab tulevase (töö)elu kulgu otseselt. Ja ega põhiharidusest endastki tööturul veel piisa – vaja on eriala. Samas jõuab Eestis kesk- või kutsehariduse omandamiseni pisut

üle 4/5 naistest, kuid ainult 2/3 meestest (Veldre 2007: 9). Aastaks 2005 oli Eestis 22-aastaste vähemalt keskhariduse omandanute osakaal 2000. a võrreldes langenud 83,6%-lt 80,9%-le (Koolikohustuse.. 2007). Ja 2006. a oli 20–24-aastaste seas vähemalt keskharidusega eestlasi kõigest 82% (Rummo 2007: 41). On tõestatud, et madala haridustasemega vanemate peredes ei panustata eriti ka järgmise põlvkonna haridusele (Willis 1984). Näiteks 2006. a kulutas Eestis kõrgharidusega perepeaga leibkonna liige hari-

dusele keskmiselt 105.- EEK kuus, põhiharidusega perepeaga leibkonna liige vaid 33.- EEK kuus (Rummo 2007: 42). Omandatud haridustase on seotud elukvaliteediga – tööstist elab vaesuses 19,3%, valgekraedest aga 8,5% (Eomoi 2007: 15). Tänapäeva ühiskonnas on haridus vaieldamatult kõige tähtsam ressurss, millest sõltub inimese sotsiaalne positsioon ning sissetulek (Toomse 2007: 23).

II KOOLIPROBLEEMIDE MAJANDUSLIK TAUST

Sarnaselt välismaistele kinnitavad ka Eesti uuringute tulemused, et vanemate haridus ja (sellega haakuv) perekonna majanduslik seis (ehk õpilase sotsiaalne päritolu) on akadeemilise edukuse kontekstis olulisem kui kooliga seotud tegurid (vt nt Kirss 2008: 9). Parem haridus ei pruugi automaatselt häid majanduslikke tingimusi tagada, kuid vähendab oluliselt tõenäosust langeda vaesusrisi (Eomoi 2005: 15). Näiteks oli kõrg- või keskharidusega perekonnapeaga leibkondade ekvivalentsissetulek 2,6 korda suurem kui madalaima haridustasemega perepeaga leibkondades (Eomoi 2005: 11). Sotsiaalprobleemidest johtuv marginaalsus kujundab spetsiifilist füüsilist ning sotsiaalset ruumi, mis võib kinnistada negatiivsete arengute suletud ringi. Aja jooksul muutub nõ ebanormaalsus normaalsuseks, millega kõik harjuvad: keset tööpuudust ning vaesust ei suuda inimesed ära kolida, paigale jäädes aga ei saa nad tööd (Närhi 2002: 254, 261).

Vaesust võib defineerida kui võimetust saavutada elementaarset elatustaset ebapiisavate ainelistel ressursside tõttu. Aastal 2003 olid suhteliselt kõige halvemas olukorras 0–15-aastased ja 45–54-aastased elanikud. Vaesusrisi määr oli mõlema vanuserühma puhul 24% (Eomoi 2005: 11). Rummo (2007) sõnul ei

pruugi vaestest maaperedest pärit lapsed oma õpingutega eriti hästi toime tulla, samas valitakse õppimise tempo viletsamate järgi. Seetõttu eelistavad andekamad maalapsed (võimaluse korral) jätkata õpinguid linnakoolis ja maakoole ähvardab sulgemisoht. Kui aastal 1997 oli maakoole 61% üldhariduskoolidest, siis 2006. a oli see näitaja 59%. Aastal 2004 õppis maakoolis 28% kõigest õpilastest, 2006. a 27% ja 2008. a 25,4%. Statistikaameti andmetel on põhikoolist väljalangemine olnud maapiirkonnas suurem juba aastaid. Peale halvema majandusliku olukorra võib see johtuda õppenõustamissüsteemi puudumisest (maal napib eripedagooge ning koolipsühholooge). Et maalastel pole sageli võimalik osaleda huvihariduses, võib igavus põhjustada probleeme, mis viivad kuritegevuseni ning haridustee katkemiseni (Rummo 2007: 47).

Maakoolide õpilaste osakaal klassikordajate hulgas on kasvanud 38%-lt 1995 kuni 42%-ni 2008. Tallinna Ülikooli teadurite (Ruus jt 2007: 40) sõnul on just maakoolides omaks tunnistanud väärtuste spekter, mis signaaliseerib õpilastele, et otsiv vaim, mõtteerksus või enesetäiustuspüüe polegi eesmärgid, mille poole tasuks kõigest hingest püüelda. Ka õppeedukust ei peetud

Tabel 3. Klassikordajate osatähtsus elukoha, rahvuse ja sugupoole lõikes, 2008

	Kokku	Linn	Maa	eesti	muu	poisid	tüdrukud
Põhja-Eesti	1,1%	1%	1,5%	1,2%	0,7%	1,3%	0,9%
Kesk-Eesti	1,9%	1,3%	2,7%	1,9%	2,5%	2,4%	1,4%
Kirde-Eesti	0,9%	0,8%	1,2%	1,1%	0,8%	1,1%	0,6%
Lääne-Eesti	1,4%	0,3%	2,3%	1,5%	0,2%	1,8%	1,1%
Lõuna-Eesti	1,3%	0,9%	2,3%	1,4%	1,1%	1,7%	1%
Keskmine	1,32%	0,86%	2%	1,42%	1,06%	1,66%	1%

Allikas: Statistikaamet

selle uurimuse andmetel maakoolis õpilaste arvates nii tähtsaks kui mujal, ning oma arvamust õppetunnis avaldada oli maalastel nende endi hinnangul vähem võimalusi. Ruus jt väitel sugeneb üldmulje, et maakoolid on kohati võtnud liiga madala lennukaare (2007: 40). Samas võivad piirkonnad omavahel vägagi erineda, mistõttu üldistada ei ole õige.

Kui eksperdid (Heinlo 2001: 23) seostavad majandus- ning haridusprobleeme otseselt, siis tabel 3 tekitab selles osas küsimusi. Näiteks fakti, et maakoolides oli linnaga võrreldes klassikordajaid ligi kaks korda enam, seletatakse just maal elavate leibkondade kehvema majandusliku olukorraga (sammas). Ometi on vaesuse määr regioonide lõikes suurim Kirde-Eestis (23,9%) ja väiksem

III KOOLIPROBLEEMIDE RAHVUSLIK TAUST

2006/07. õa sai Eesti 96 üldhariduskoolis õppida vene keeles. Vene ja eesti-vene õppekeele üldhariduskoolides õppis siis 38417 õpilast, mis moodustas 23% üldhariduskoolide õppurite koguarvust. Enamik neist koolidest paikneb Harju ja Ida-Viru maakonnas (Rummo 2007: 47).

Eesti tööjõu-uuringu andmetel oli töötuse määr mitte-eestlaste hulgas 2004. a üle kahe korra kõrgem kui eestlastel – vastavalt 15,6% ja 6,4% (Eomoi 2007: 13). Eestlastest peab vaesuspiirist väiksema aastasissetulekuga toime tulema 17,5%, mitte-eestlaste hulgas oli selliste inimeste osatähtsus aga 20,2% (sammas). Ometi ilmnes tabelist 3, et sotsiaalprobleemne piirkond mitte-eestlaste klassikordamisele negatiivset mõju avaldanud ei ole. Veissoni ja kolleegide (2007: 76) sõnul kalduvad vene koolide õpetajad eelistama keskmisi hindmeid, eesti koolide õpetajad diferentseerivad õpilaste tulemusi rohkem. Sellega rõhutavad eesti õppekeele koolid rohkem individuaalseid akadeemilisi saavutusi, soodustades konkurentsivaimu. Vene õppekeele kool on madalama õpimotivatsiooniga õpilaste suhtes nähtavasti leebem (sammas).

Klassikordajaid eesti õppekeele õpilaste hulgas oli 2008. a 1,42%, muukeelsete seas 1,06%. Võimalik, et mitte-eestlased suhtuvad õpingutesse tõsisemalt, kuna haridus on nende jaoks oluline toimetuleku-garantii tulevikuks (Kreitzberg 2002: 36). Pole välistatud ka, et mitte-eestlaste kogukond hoiab omavahel rohkem kokku: õpetajad toetavad õpilasi igal võimalikul moel ja tulemuseks on koolikohustuse parem täitmine (Leino jt 2006). Veissoni jt (2007: 83) sõnul on vene õppekeele koolide õpilaste hulgas noori, kes akadeemilise ebaedu korral leiavad lohutust jumalalt 54,7%. Võib eeldada, et see asjaolu osutab venekeelse

Põhja-Eestis (10,9%); kolmandik Põhja-Eesti elanikest kuulub kõrgeimasse tulukvintili, samas kui Kirde-Eestis oli see näitaja 6,2% (Eomoi 2007: 13, 19). Klassikordajaid aga on Kirde-Eestis vaid 0,9% ning Põhja-Eestis 1,1%. Riigi rikkaim ning vaesem piirkond seega jagavad esikohti vähese klassikordamise määra osas. Võimalik, et seletavaks taustateguriks siinjuures pole niivõrd maa-linn ega rikkus-vaesus, vaid pigem eesti-vene liin. Tallinna Ülikooli teadurite (Ruus jt 2007: 41) sõnul on vene õppekeele koolides psühholoogilise heaolu indeks tunduvalt kõrgem kui eestikeelses koolis. Nimelt tundsid vene õppekeele koolides õpilased tundides vähem igavust, mitte-eestlaste hulgas oli vähe neid, kes pidasid kooli kohaks, kuhu ei taheta minna, samuti tajuti suuremat ühtekuuluvustunnet kooliga (sammas).

kogukonna suuremale konservatiivsusele, mis soodustab õigeusklikest väärtustest sugenevat kollektivismi ning emotsionaalsust (sammas). Pedagoogid, kes töötavad nii eesti kui vene õppekeele koolides, kiidavad mitte-eestlaste tunnidistsipliini: vene keelt rääkivad lapsed austavad õpetajat oluliselt rohkem kui eestlased (Kuusmaa 2004). Samas ainult rahvusega siinjuures piirduda ei tohi, arvestada tuleb piirkonna sotsiaalmajanduslikku tausta tervikuna.

Nagu öeldud, on vaesuse määr regiooniti suurim just Kirde-Eestis (23,9%) ja väiksem Põhja-Eestis (10,9%) (Eomoi 2007: 13). Samas õpetajate palga kohta see trend ei kehti: idapiiri läheduses on maksimumilähedase töötasuga pedagoogide kontsentratsioon kõrge, samas kui palgatöötajate kuu keskmine brutotulu jääb seal sageli alla 1599 krooni (Servinski & Kivilaid 2006: 130). Pole välistatud, et sotsiaalprobleemses piirkonnas väärtustatakse õpetaja ametit kõrgemalt just turvalisuse ehk suhteliselt hea palga tõttu. Oma positsiooni nautiv õpetaja soovib olukorda säilitada: kõrge enesehinnang koos hea tujuga kandub klassi ning lapsed õpivadki paremini. Optimistlik pedagoog jaksab ka maha jääjaid rohkem innustada. Samas ei saa mainitud trendi pelgalt rahvusele taandada: näiteks Kesk-Eesti muukeelsetest õpilastest kordab klassi 2,5% (vt tabel 3). Ja Kesk-Eestis (erinevalt Kirde-Eestist) pedagoogide töötasu ülejäänud (suhteliselt kõrgema brutotuluga) palgasaajatest väga ei eristu (Servinski & Kivilaid 2006: 130). Järelikult on kooliprobleemide kontekstis oluline piirkonna üldine elatustase ning õpetajate positsioneerumine selles. Pole välistatud, et rolli mängivad veel muud (nt kooli- ja klassisisesed) faktorid.

IV SUGUPOOLE ASPEKT KOOLIPROBLEEMIDES

Kooli eiravate eestlaste ning mitte-eestlaste seas (tabel 4) vähenes poiste osakaal (1995. ja 2008. a võrdluses) vastavalt 9% ning 12%. Samas on eesti tüdrukud antud probleemseis valdkonnas silmnähtavalt poistega "võrdõiguslikumateks" muutunud, moodustades 1995. a koolieirajatest 35% ja 2008. a 44%. Mitme-eesti

õppekeelega tüdrukute osatähtsus koolieirajate hulgas oli 1995. a 15% ning 2008. a 27%. Seega on nn probleemsete tüdrukute hulk kasvanud õppekeelest hoolimata, kuid eestlaste hulgas on õpingud katkestanud tüdrukute osakaal suurem.

Tabel 4. Õpingute katkestajate osatähtsus õppekeele alusel

Õpingute katkestajad	1995	2000	2006	2007	2008
Eesti õppekeelega poisid	65%	59%	54%	55%	56%
Mitme-eesti õppekeelega poisid	85%	58%	45%	50%	73%

Allikas: Statistikaamet

Helsingi Ülikooli kasvatusteadlased on sama tendentsi täheldanud ka Soomes, kus kasutatakse väljendit "uued tüdrukud" iseloomustamaks noori, kes "õrnema soo" positsiooni aktsepteerida ei soovi. Lahelma (2005) peab kummaliseks olukorda, kus õpi-probleemsetele poistele tuntakse kaasa, süüdistades mh naisõpetajate suurt armeed. Lahelma juhib tähelepanu tõigale, et koolist langevad välja ju nii tüdrukud kui poisid, kuid viimased teevad seda lihtsalt lärmakamalt (samas).

Üldjuhul arvatakse, et poisid täidavad koolikohustust kehvemini. Vaadates päevaõppes kogu üldhariduse omandamise aja vältel poiste ja tüdrukute suhet klassikordamise osas on märgata, et õppeaastal 1995/96 oli poiste hulgas klassikordajate osatähtsus umbes 5,1% ja tüdrukute puhul 2,0%. 2007/08. õppeaastal olid vastavad protsendid 1,6 ja 0,9 – st tüdrukute osatähtsus on vähenenud umbes poole võrra ja poiste osatähtsus on vähenenud kordades. Ka tervikuna on olukord muutunud paremaks – klassikordajate arv ja osatähtsus on aastatega vähenenud, sugupoolte lõikes on olukord aga muutunud võrdsemaks. Seletuseks pole

vast mitte see, et poisid on hakanud rohkem haridusest hoolima (võrreldes tüdrukutega), vaid pigem asjaolu, et tüdrukud on koolikohustuse täitmise alati tõsisemalt suhtunud – st nende puhul olukord enam oluliselt paraneda ei saagi. Poisid on jõudnud tüdrukutele lihtsalt lähemale, kuid nad ei möödu neist niipea (kui üldse kunagi).

Märkimist väärib klassikordamise probleemi süvenemine just pealinna mõjualast väljaspool elavate tüdrukute seas. Näiteks kui 2007. a oli Lõuna- ja Lääne-Eestis poiste osakaal klassikordajatest 70% ja 71%, siis 2008. a oli vastav näitaja langenud 64% ja 62%-ni. Ümber sõnastades tähendab see, et tüdrukute osatähtsus klassikordajate hulgas kasvas 30%-lt Lõuna-Eestis ja 29%-lt Lääne-Eestis 2007. a vastavalt 36%-ni ja 38%-ni. On see n-ö globaliseerumise vääristunud variant või võrdõiguslikkuse süvenemine? Sellele küsimusele vastamiseks vajame täpsemaid uuringuid (seda enam, et Põhja-Eestis püsis probleemidega poiste osakaal koolis nii 2007. kui 2008. a 59% juures, st. olukord on muutunud just väljaspool pealinna mõjutsooni).

V ARUTELU

Kuna Eestis on riiklik koolikohustus, võib selle eirajaid seaduse-rikkujateks pidada. Kui üldiselt seaduskuulmatutega käitatakse karmilt, siis popitajate suhtes jäävad otsustajate käed lühikeseks. Riigikontrolli analüüs näitas, et koolikohuslaste hulk, kes polnud ühegi kooli nimekirjas, küündis 2007. a 7826-ni. (Koolikohustuse... 2007). Taoline seik omakorda annab halba (ebapedagoogilist) eeskujut ja võib soodustada seaduskuulmatust muudiski valdkondades. Samast aruandest näiteks selgus, et kui 2006. a oli põhihariduseta isikuid töörealisest rahvastikust 4,6%, siis kinnipeetavate hulgas oli neid 20% ning kriminaalhooldusaluste hulgas 16%. See tähendab, et koolikohustuse täitmise tagamist võib pidada oluliseks mitmes mõttes, sh seadusrikkumiste profülaktikana.

Hinnates koolikohustuse tagamise meetmeid pidas Riigikontroll kõige efektiivsemaks meetmeks tasandusklassi suunamist ja kõige vähem tulemuslikuks lapse alaealiste komisjoni saatmist. Tiko jt (2007) poolt läbi viidud alaealiste komisjonide klientuuri uuring näitas, et alaealiste komisjonidesse saadetuist on ligi viiendik koolikohustuse mittetäitjad, kesjuures 6% neist on algklasside lapsed. Need on lapsed, kellel on palju muresid, milles nad on jäänud toeta. Enamasti on tegu pereprobleemidega: vanema töötus, alkoholism, vaimse tervise probleemid, liigne hõivatus tööga.

Üheks probleemiks Eestis on ka koolikohustuse mõiste ebamäärasus. Selgust pole (Riigikontrolli hinnangul) selles osas ei Haridusministeeriumis ega õpilaste endi seas. Õpetaja Jaana Makarov uuris Tallinna Ülikooli Avatud ülikooli sotsiaalpedagoogika täiendkoolituskursuse lõputöö koostamise raames Haapsalu Gümnaasiumis põhikooli õpilaste koolikohustuse täitmist. Makarov (2009) peab paradoksaalseks olukorda, kus Eesti Vabariigi hariduseaduse järgi tuleb koolikohustuse mittetäitjaks lugeda õpilast, kel ühel õppeveerandil on 20 või enam protsenti puudunud tunde. See tähendab, et õpilane, kes puudub 19 protsenti tundidest õppeveerandi jooksul, oleks antud seaduse järgi veel koolikohustuse täitja. Uuringust selgus, et õpilased ei tea täpselt, kes see koolikohustuse mittetäitja on. Muuhulgas arvati näiteks, et kui vanemad on kooliga kontaktis, siis probleemi polegi. Lapsed olid veendunud, et koolikohustuse mittetäitja on õpilane, kes puudub 1–3 õppeveerandit. Enamus küsitletuist arvas, et üks puudunud koolipäev polegi koolikohustuse mittetäitmine. Puudujad ise pidasid popitamiste peapõhjuseks viitsimatust. Sellele järgnesid kooliküsimine ning kohusetundetus.

Probleemi kirjeldamisest olulisem on selle lahendamine. Näiteks Haapsalu Gümnaasiumis (Makarov 2009) on koolikohustuse täitmine viimastel aastatel paranenud tänu karmimale sisekontrollile: direktori käskkiri sätestab, et puudunud tunnist/tundidest peab lapsevanem teavitama samal päeval. Vastasel juhul võtab klassijuhataja (puudumisele järgnenud päeval) lapsevanemaga ühendust, selgitamaks puudumise põhjust. See näitab tihedat koostööd kodu ja kooli vahel. Ka järjepidevatest arenguvestlustest on kasu, samuti e-koolist. Meetmed, mida kool rakendab koolieirajate suhtes, sõltuvad puudunud tundide arvust. Esmalt (üks põhjuseta puudunud tund) toimub klassijuhataja vestlus õpilasega, 10. tunnist alates sotsiaaltöötaja ja õppealajuhataja vestlus õpilase ja lapsevanemaga, rangeimaks meetmeks on suunamine alaealiste komisjoni.

Ühes varasemas uuringus probleemõpilastega tehtud süvaintervuudest selgus, et laste endi arvates on parim probleemide lahendus psühholoogi juurde saatmine. Koolid soovivad hindasid psühholoogi abi tunduvalt tühisemaks näiteks tasandusklassist ja õpilaskodust. Õpilastele meeldib usalduslik suhe täiskasvanuga – nad hindavad vestlusi psühholoogi või psühhiaatriga, kes oskavad toetada ja nõu anda. Veel arvasid õpilased, et kooliskäimist võiks meeldivamaks muuta sõbralikum kooliõhkkond, tugevam koolikorra rakendamine, paremad õpetajad jne (Rummo & Aasvee 2008: 48).

Kuna sageli põhjustab koolist puudumist ja halba õppeedukust raske sotsiaalmajanduslik olukord, siis üks võimalus lapsi aidata on õpilaskodude arvu suurendamine. Krabi Põhikooli õpilaskodu alustas pioneerina juba 2000. a, 2002.–2003. aastal lisandusid viie kooli õpilaskodud, igaühes kümme riiklikult finantseeritavat õpilaskohta. Kui 2003. a esimesel poolel oli õpilaskodu vaid kuue kooli juures, siis 2007. a esimesel poolel küündis nende arv juba 35-ni. Haridus- ja teadusministri 25.02.2009 määruse kohaselt on 2009/2010. õppeaastal õpilaskodud 38 munitsipaalikooli juures ja neis on kokku 702 riiklikult toetatavat õpilaskohta.

Õpilaskodude puhul peetakse oluliseks, et erinevatel põhjustel kodu toetuseta lapsed/noored saaksid turvalises keskkonnas toetatult õppida ja huvitegevustega tegeleda. Õpilaskodus elatakse reeglina viis päeva nädalas, kuid nädalavahetused ja koolivaheajad veedab noor kodu. Nii säilib noorel kontakt oma perega. Sellisena vastab lähikonnas asuv õpilaskodu paremini noorte vajadustele kui esialgselt planeeritud 3–4 mammutkodu, mille puhul lapse kontakt koduga olnuks häiritud pika vahemaa ja

sõidukulude tõttu. Uurimused (Kirsnel 2003; Visnapuu 2003; Talu 2009) on näidanud, et õpilaskodu on oluline tegur lapse toetamisel tema õiguse realiseerimisel põhiharidusele ning isiksusliku arengu toetamisel.

Õpilaskodu-lastel on raskem ka koolist puududa, sest kontroll nende üle on (kodus elavate probleemsete lastega võrreldes) suurem (Rummo & Aasvee 2008: 47). Lisaks õpilaskodudele on tõhusaks abiks ka nn Tootsi klassid: 2008. a sügisel töötasid sellised (alternatiivsed) klassid juba 50 Eestimaa koolis (Lauri 2008). Senini on levinuimaks koolikohustuse toetamise võimaluseks pikapäevarühm, mis 2006/07. õppeaastal tegutses 456 koolis; neis osalevate õpilaste arv kasvas 21916-lt (2003) 25416-ni (2006) (Rummo & Aasvee 2008).

Kooli- ja haridussüsteemi-poolsed pingutused on muidugi vajalikud, kuigi imet need ei tee – olulisim on siiski kodu roll. Spetsialistide sõnul sõltuvad koolide õpitulemused vaid 10–15% ulatuses kooliga seotud teguritest. Samas peetakse kooli rolli eriti oluliseks madalamast sotsiaalsest klassist õpilaste puhul (Kirss 2008: 6). Seega on haridusinstituutsiooni võimalused uue põlvkonna sotsialiseerimisel suhteliselt piiratud, kuid teatud õpilaskontingendi puhul on õppeasutuse mõju võimatu üle hinnata. Lühidalt: mida rohkem ühiskonnas esineb sotsiaalprobleeme ning mida enam probleemidega õpilasi jõuab kooli, seda suuremaks osutub haridusinstituutsiooni mõju konkreetsele noorele. Taas kord tuleb väärtustada sotsiaalpedagoogi ametit, aga ka haridusministeeriumi võimalikku koostööd sotsiaalministeeriumiga, vähemasti kooliprobleemide kontekstis.

MÄRKUS

Autor tänab Marve Randleppa ja Rain Leomad Statistikaametist igakülgse abi eest.

KIRJANDUS

- EOMOIS, P.-P. 2005. Vaesus.- Maanso, S (toim). *Sissetulek ja elamistingimused*. Tallinn: Statistikaamet; 7-17.
- EOMOIS, P.-P. 2007. Sissetuleku ebavõrdsus. - *Sotsiaalne ebavõrdsus*. Tallinn: Statistikaamet. 10-22.
- HEINLO, A. 2001. Edasijõudmine põhihariduses.- R. Võõrmann (toimetaja). *Sotsiaaltrendid 2*. Tallinn: Statistikaamet, 18-21.
- KIRSEL, M. 2003. *Õpilaskodu kui võimalus lastele*. Tallinn: TPÜ [Bakalaureusetöö]
- KIRSS, L. 2008. *Gümnaasiumid avalikkuse pilgu all*. Tartu: Praxis.
- KOOLIKOHUSTUSE täitmine ja selle tagamise tulemuslikkus. Kuidas aidata tuhandeid lapsi, kes koolis käia ei taha? 2007. Riigikontrolli aruanne Riigikogule. [www] www.riigikontroll.ee
- KREITZBERG, P. 2002. Organisational dilemmas of Estonian education in 2001. – K. Lebed, U. Kala, U. Läänemets (Eds.) *Competing for the future: education in contemporary societies*. Tallinn: TPÜ Kirjastus, 28-38.
- KUUSMAA, M. 2004. *Pedagoogiliste konfliktisituatsioonide vältimise ja lahendamise võimalusi koolis*. Tallinn: TPÜ. [Magistritöö]
- LAHELMA, E. 2005. School Grades And Other Resources: The Failing Boys Discourse Revisited. *Nordic Journal of Women's Studies*, Vol. 13(2), 78-89.
- LAURI, U. 2008. Tootsi klassid alustasid õppeaastat 50 koolis. *ERR uudised*, 03.september.
- LEINO, M. MÄNNISTE, M. 1996. *Probleemne laps tavakoolis*. Tallinn: REKK.
- LEINO, M., VEISSON, M., RUUS, V.-R., SARV, E.-S., OTS, L., VEISSON, A. 2006. New Identity of Russian Speaking Children in Estonia. *Social Work and Society*, Vol. 4(1). [www] http://www.socwork.net/2006/1/countrynotes/leino_et_al/index_html/?searchterm=mare%20leino
- MAKAROV, J. 2009. *Haapsalu Gümnaasiumi põhikooli õpilaste koolikohustuse täitmisest*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Avatud ülikooli täiendõppekeskus. [Kursuse Sotsiaalpedagoogiline pädevus töös laste ja noortega lõputöö]
- NÄRHI, K. 2002. Social workers' conceptions of how the local living environment is related to social exclusion. *European Journal of Social Work*. Vol. 5(3), 255-268.
- RUMMO, T.-L. 2007. Haridus kui sotsiaalset sidusust soosiv tegur. –U.Kask (koost). *Sotsiaaltrendid 4*. Tallinn: Statistikaamet, 39-48.
- RUMMO, T.-L., AASVEE, K. 2008. Õpilaste heaolu ja tervis.- U. Kask (koost). *Lapsed*. Tallinn: Statistikaamet, 39-51.
- Ruus, V.-R., Veisson, M., Leino, M., Ots, L., Pallas, L., Sarv, E.-S., Veisson, A. 2007. Õpilaste edukus, toimetulek ja heaolu koolis.- M. Veisson, V.-R. Ruus (koost). *Eesti kool 21. Sajandi algul: kool kui arengukeskkond ja õpilase toimetulek*. Tallinn: TLÜ kirjastus, 17-58.
- SERVINSKI, M., KIVILAIID, M. (koost). 2006. *Linnad ja vallad arvudes*. Tallinn: Statistikaamet.
- SOTSIAALELU arvudes 2007. 2008. Tallinn: Statistikaamet.
- STATISTIKA andmebaas. Eesti Statistikaamet. [www] <http://pub.stat.ee> (12.11.2009).
- TALU, K. 2009. Käitumuslike erivajadustega laste õpilaskodu kujunemislugu Tõstamaa Keskkooli õpilaskodu näitel. Tallinn: TLU. [Magistritöö]
- TIKO, A., RANNALA, I.-E., KALLAVUS, T. 2007. Koolikohustuse mittetäitmine-probleem ja väljakutse. - M.Salundi (toim). *Haridus õiguse ja kohustusena*. Tallinn: Eesti Koostöö Koda, 9-20.
- TOOMSE, M. 2007. Hariduslik ebavõrdsus.- T. Rosenberg (toim). *Sotsiaalne ebavõrdsus*. Tallinn: Statistikaamet, 23-33.
- VEISSON, M., KALLAS, R., LEINO, M., RUUS, V.-R. 2007. Erinevusi ja sarnasusi Eesti Vabariigi eesti ja vene õppekeelega üldhariduskoolide koolikultuuris, õpilaste edukuses, heaolus, huvides ja toimetulekus.- M. Veisson, V.-R. Ruus (koost). *Eesti kool 21. Sajandi algul: kool kui arengukeskkond ja õpilase toimetulek*. Tallinn: TLÜ kirjastus. 73-94.
- VELDRE, V. 2007. Haridusliku kihistumise soolisest aspektist. - R. Rohtla (toim). *Eesti Statistika kuukiri 6/2007*, 5-16.
- VISNAPUU, Ü. 2003. Koolikohustuse mittetäitmine ja lapse abistamise võimalused. Tallinn: TPÜ. [Bakalaureusetöö]
- WILLIS, P. 1984. *Koulun penkiltä palkkatyöhön. Miten työväenluokan nuoret saavat työväenluokan työt?* Tampere: Vastaapaino.
- ÜLEVAADE Eesti haridussüsteemist. 2000. - Annus, T., Jenk, H., Jõgi, H., Kimmel, S., Neudorf, R. (koost). Tallinn: Haridusministeerium.